բնական մէկ բան է որ անզգայ կեանք վարողը ժիրութենէ չախորժիր, և երբ գործող ընկերութիւն մը քննադատութեան կառնես, ինչպէս այժմ Միացեալ ընկերութիւնը, «Վնաս կը հասցունես անոր», կըսեն։ Ուղղելը քանդել չը նշանակեր, այլ անոր իսկական օգտին աշխատել, ինչու կը հարկադրեն մեզ երբեմն այսքան պարզ ճշմարտութիւններ կրկնելու։

Միացեալ ընկերութեան գնացքը ինքն իսկ է այս ժամուս քննադատողը իր արդի տնօրէն ժողովին ձեռքով, և ազգը որ ասկէ ետքը միշտ հաշիւ պիտի ստանայ առաւել պիտի օգնէ իրեն։ Պիտի տեսնենք որ այդ ընկերութիւնը եթէ այսուհետև առջի խաբուսպատիր փայլութեամբ չը պիտի փայլի, գոնէ իր դերը լաւ հասկընալով, աւելի վստահ քայլերով պիտի յառաջանայ։

Իսկ անոնք որ բոլոր այս հարցերուն կը հաւանին թէպէտ, բայց շրջահայեաց և հեռատես ըլլալ հարկաւոր է կըսեն, տակաւին ցոյց չեն տուած կարծենք իրենց շրջահայեացութեան և հեռատեսութեան մէկ արդիւնաւոր հետևութիւնը։

Ինչ որ մեզի համար սպասելի էր կատարեցաւ։ Երէկ «Journal d'Orient»-ի արգելվեցաւ Տաճկաստան մտնել։ Անոր մէջ գրուածները մենք միշտ գիտենք, բայց պէտք է որ Եւրոպան իմանայ։ Թիւրքը պիտի կարենայ արգելել որ եւրոպացիք ալ չը կարդան։ Այդ է բանը։

Ե. Ս.

ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐՔԻԱՅԻՑ

Կ. Պօլիս, 26 սեպտեմբերի

Ցաւում եմ որ արդէն բաւական ծանօթացայ մինչև հիմայ իմ գրածներից Կ. Պօլսի ինտելլիգէնցիայի հետ, բայց ի հարկէ գլխաւորաբար բացասական կողմից. հարկաւոր է այժմ արդարադատութեան համար նորա լաւ կողմերն էլ ասել։ Եթէ Կ. Պօլսի ինտելլիգէնցիայի վրա խօսելու ժամանակ ներկայացնենք մեր աչքի առաջ նոյնպէս ռուսահայ ինտելլիգէնցիան էլ, կը գտնենք հետևեալը. ռուսահայ ինտելլիգէնցիան, այո, աւելի է զարգացած և շատ աւելի, քան թէ տաճկահայերինը, բայց այդ զարգացման համեմատ չը կայ նորա մէջ ազգային պատասխանատւութիւն և եռանդ, մինչդեռ այս կողմից տաճկահայ ինտելլիգէնցիան ընդհակառակը իր ունեցած վերացական, խեղաթիւրած և սխոլաստիկ զարգացման հետ միասին, շատ վեր է։ Իւրաքանչիւր նորա ձեռնարկած գործի մէջ, այո, քիչ կայ գործնական տարր և րէալականութիւն, քիչ կայ մտածմւն և խոր հիմք. քիչ կայ վերջապէս ճշմարիտ և անխարդախ հայրենասիրութիւն, բայց չը նայելով սորան, տաճկահայ երիտասարդութիւնը միշտ շարժման, ոգևորութեան և այլայլման մէջ է, միշտ տրամադրութիւն ունի ազգային գործերով աւելի զբաղվել, աւելի նոցա մասնակից լինել, քան թէ այն հազարաւոր համալսարանական մարդիկ, որոնք, ցրված Կովկասի զանազան քաղաքներում, իրանց իդէալը ուրիշ բան չունեն բացի կլուբական ստոր զուարճութիւն, ինչպէս թղթախաղ և այլն։ Ռուսական համալսարանները այս կողմից իւրաքանչիւր տարի ընծայում են հայոց մի քանի տասնեակ այնպիսի մարդիկների, որոնց չը լինելը ոչ միայն աւելի օգուտ կը լինէր հայոց ազգին, այլ գուցէ ամբողջ Ռուսաստանին ես...

Այսպիսով այս երկու կողմի ինտելլիգէնցիայի մէջ տեղը կանգնած մարդը մի աչքը պահելով սոցա վրա, միւս աչքը դոցա, կամայ ակամայ ասում է մտքի մէջ. «ախ, ինչ լաւ կը լինէր եթէ կարելի լինէր ռուսահայի ինտելլիգէնցիայի զարգացումը և լրջմտութիւնը տալ մասամբ Կ. Պօլսի անբովանդակ հայ ինտելլիգէնցիային, իսկ սորա էլ եռանդի և շարժունութեան մի կտորը տալ այդտեղի ավտօմատ և մեռելոտի դառած հայ համալսարանականներին.» ահա որ ժամանակ միայն կատարեալ ներդաշնակութիւն կը տիրէր երկու կողմի մէջ էլ և ազգային ընդհանուր շահերը շատ արագութեամբ և հաստատ ընթացքով կը զարգանային։ Բայց ինչ միջոց կայ այս օգտաւէտ բարեխառնութիւնը գոյացնելու համար, սա է խնդիրը։ Իմ կարծիքով առանց այս արգասիքին հասնելու ռուսահայ և տաճկահայ գործիչները չեն կարող ոչ միայն որչափ իցէ օգտվել միմեանց ուժերից, այլ ևս գնալով աւելի և աւելի կը խորթանան ու կը հեռանան միմեանցից. և յիրաւի, ինչ համերաշխութիւն կարող է լինել երկու տեսակ մարդկանց մէջ, որոնցից մինը Սերվանտեսի գլխաւոր հերոսների ճշգրիտ և կենդանի տիպն է ներկայացնում, իսկ միւսը ժամանակակից նիւթապաշտ, դատողամոլ, զգոյշ և անտարբեր չինչողների պատկերն է ձևացնում. ի հարկէ այս տեսակ երկու արարածներ, թէպէտ հայախօս և մարդախօս, բայց միմեանց պատահած ժամանակը այնչափ խորթ են թւում միմեանց և անհամապատասխան իրանց բնաւորութեամբ և ամեն բանով, որչափ այծը և ջորին, կովը և ուղտը, հաւը և կատուն և այլն։ Եւ սա շատ բնական է. թիւրքն էլ, պարսիկն էլ, ռուսն էլ, գաղղիացին էլ կարող են լինել երբեմն հայախօս և հայասէր, բայց դաստիարակվելով տարբեր ուղղութեանց, տարբեր և նաև հակառակ սովորութեանց և վարքի մէջ, պատահելով միմեանց և զանազանվելով թէ բնաւորութեամբ, թէ տեմպերամենտով, թէ ձևերով, այնչափ անձնական հակակրութիւն կունենան դէպի միմեանց, որ նոյն սիրեցեալ նիւթի, նոյն ազգի և նոյն շահերի վրա խօսած ժամանակ, կարող են բոլորովին հակակարծիք և անհամերաշխ յայտնվիլ. սա այնպիսի մի բնական բան է, որը դժուար է հերքել որ և է սրուխստական փիլիսոփայութեամբ։

Այս այսպէս լինելով, հիմայ հարցը գալիս է նրան թէ ինչպէս պիտի արած, որ կամաց կամաց տաճկահայ և ռուսահայ ինտելլիգէնցիայի մէջ բնական համակրութիւն և հաւասարակշռութիւն մտնէ, որ այդպիսով կարելի լինի երկու կողմի ուժերից օգուտ քաղել Թիւրքաց Հայաստանի բարօրութեան համար։ Սա այնչափ ուշադրութեան արժանի մի խնդիր է, որի մասին մտածելը և կարծիքներ յայտնելը վաղուց էր հարկաւոր, էլ չեմ ասում՝ այսուհետև. ուրեմն պարտաւորութիւն կը համարեմ իմ իմացածը ես յայտնել այս մասին։

Այս արդիւնքին հասնելու համար ի հարկէ շատ լաւ է, որչափ կարելի է աւելի փոխադարձ չփումներ, ընդհարումներ, մտքի փոխառութիւններ և բարոյական ու նիւթական առընչութիւններ ունենալ, բայց սորա համար հարկաւոր է շատ ստէպ ստէպ այցելութիւններ անել միմեանց այնպիսի մարդիկներով, որոնք իրանց տեսածների ու լսածների մէջ հաշիւ կը տան հրապարակապէս, համայն ազգի առաջ։ Այսպիսի հաշիւներից յառաջ կը գայ ընդհանուր փոխադարձ հետաքրքրութիւն, վիճաբանութիւն և մտաւոր ու բարոյական պայքար, որի մէջ լոկ կրքերից ծնունդ առած անձնականութիւնները շուտով կը մոռացվեն, իսկ գաղափարների փոխառութիւնները և արծարծումը կը շարունակվի։ Ունենալով այս հանգամանքը աչքի առաջ, ձեր աշխատակիցը չէ բաց թողած ոչ մի առիթ, արհամարած է բոլոր բարոյական զոհաբերութիւններ գոնէ այս մի կտոր պաշտօնը կատարելու համար. թէ որչափ կարողացաւ յաջողել նա իր այդ դիտաւորութեան մէջ, դորա մէջ ի հարկէ մարդ ինքը բնաւ քննիչ և դատաւոր չէ կարող լինել... Բայց թէ ժամանակաւոր ընդհարումները, որչափ էլ բուռն և խիստ լինեն նոքա, կարող են հերիք լինել մշտապէս երկու կողմերի մէջ մտաւոր և բարոյական յարակցութեան մի կամուրջ պահել, այդ ի հարկէ ուրիշ հարց է, որը բնականաբար շատ պարզ է և հասկանալի. վասնորոյ այսպիսի յարակցութիւնները չընդհատելու և մշտատև ու հիմնաւոր անելու համար, հարկաւոր է, ինչպէս արդէն գրեցի ձեզ անցեալները, որ կամ իւրաքանչիւր ռուսահայ օրագրութիւն ունենայ միշտ իր սեփական և անկախ ներկայացուցիչը այստեղ, (որ շատ էլ հեշտ չէ մեր լրագիրների այժմեան պայմանների համար), կամ թէ հարկաւոր է ունենալ ռուսահայերին իրանցից մէկի ձեռքով այստեղ հրատարակվող մի լրագիր։ Ունենալով մի անկախ լրագիր կարելի է շատ աւելի բան յառաջացնել այստեղ, քան թէ այդ տեղ, որովհետև մի կողմից սոքա շատ և շատ բաների մէջ ուղղվելու պէտք ունին, երկրորդ՝ սոքա շատ շուտ ընկճվող և ենթարկվող բնաւորութիւն ունին քան թէ ռուսահայերը։ Ապացոյցները քիչ չեն իմ այստեղի որ և իցէ մի կէս տարուայ լրագրական գործունէութեան մէջ, չը նայելով որ այս գործունէութիւնը սոցա համար եղել է խռովեցուցիչ և դաժան. թէ որոնք են այդ ապացոյցները, կը յիշեմ միւս անգամ, իսկ հիմայ կը կրկնեմ միայն այն, որ իմ աչքում մի ստիպողական կարևորութիւն է դառնել ընդհանուր ազգային շահերի և օգտի տեսակէտով, այն է, որ այսուհետև էլ աններելի է մեզ վերաբերվել Կ. Պօլսի ներկայ և ապագայ սերնդի ուղղութեան հեռուից և միջնորդական կերպով։ Այսպէս թէ այնպէս, բայց Կ. Պօլսի մէջ դաստիարակվում են տասնեակ հազարաւոր դեռահասներ, որոնց ուղղութիւնից և ստացած զարգացումից շատ մեծ կախում ունի նոյնպէս Հայաստանի յառաջադիմութեան գործը, վասնորոյ ազդել սոցա ուսումնարանների թռուցիկ և թեթև ուղղութեան վրա, ազդել սոցա մամուլի անկար և ապիկար դրութեան վրա, հսկել սոցա զանազան ազգային հաստատութեանց անմխիթար կացութեան վրայ, փոխել, ուղղել և բարւոքել այդ ամենը մի մեծ և շնորհակալ ասպարէզ է, մի սուրբ ազգային պարտաւորութիւն, որը պատկանում է ռուսահայերիս, ինչպէս աւելի զարգացում և հաստատամտութիւն ունեցողներին։ Հետևաբար ռուսահայ երիտասարդութիւնը վերջապէս պիտի մտածէ այս պարտաւորութեան վրա և աշխատէ իր գործունէութեան ասպարէզը մասամբ տեղափոխել և Կ. Պօլիս։ Հարիւրաւոր մարդիկ կան Թիֆլիսի մէջ, որոնք համալսարանական ուսում ստացած, գործունէութիւն են որոնում և այդտեղ չը գտնելով նորան, պարապվում են միայն ինտրիգաներով և հողմաբանութեամբ, թող գան այդպիսիները այստեղ, գուցէ այստեղ դոքա աւելի արդիւնաւոր կը գտնվեն, քան թէ այդտեղ, ուր իրանց նման համալսարական մարդիկ շատ կան։ Ներսէս պատրիարքը միայնակ է, տիրացու պուբլիցիստներից զզուած է, շահամոլ և անսիրտ էֆենդիներից մխիթարութիւն չունի, թող գան ազատ ու անկախ մարդիկ նեցուկ լինելու նորան իրանց մտաւոր և բարոյական աջակցութեամբ միջնորդ լինելով ռուսահայերի առաջ ամեն ժամանակ, երբ հարկաւոր է պատրիարքին մի չօշափելի օգնութիւն և ստիպողական պէտք։ Այսպէսով միայն տաճկահայերս և ռուսահայերս կարող կը լինենք կամաց կամաց այնչափ մօտենալ միմեանց, կըպչել ու ձուլվել մի հոգի, մի միտք և մի մարմին, որ էլ անհնարին կը դառնայ այսչափ տարբեր ուղղութիւն ունենալ, այսչափ հեռու առընչութիւն մեր հայեացքների և մեր վարմունքի մէջ։

Բոլոր այս խորհրդածութիւնների գլխաւոր շարժառիթը այն իրողութիւնն է, որի մասին ուրախութեամբ իմացայ «Մշակի» վերջին համարներից. նոցանից տեսայ, որ Երևան, Ղարաբաղ և առհասարակ գաւառական քաղաքներում օրից օր հայ լրագիրների թիւը աւելանում է, Կովկասի հայերի մտաւոր և բարոյական դրութիւնը օրից օր բարւոքելու և զովելու վրա է, հապա ինչպէս հայութիւն է, որ մտածող չը կայ և տաճկահայ մեր հարազատների կացութեան վրա ևս, որոնց ներկան լինելով այսչափ ապականված և ցեխոտած ղեկավարողների, մամուլի ձեռքին չէ խոստանում ոչինչ մխիթարական ոչ մօտաւոր և ոչ էլ հեռաւոր ապագայում. հարկաւոր չէ լինել միակնանի, հարկաւոր չէ մտածել միայն իրան գլխի համար, հարկաւոր է ուշադրութեան առնել և այստեղի ժողովրդի վիճակն էլ, որի հետ ի հարկէ աւելի մօտ կապ և առընչութիւն ունի Հայաստանի բարւոքման և յառաջադիմութեան խնդիրը, քան թէ ռուսահայոց բարօրութեան հետ։ Այս խօսքերը ուղղում եմ այն համալսարանական հայ երիտասարդներին, որոնց մէջ հարիւրից գոնէ երկուսը կրում է իր մէջ մարդի սիրտ և հայ հոգի...

Հնագիտական ժողովի բացման և նորա նիստերի մանրամասնութեանց մասին, որ իմանում եմ մասամբ «Մշակից», մասամբ «Кавказъ»-ից և «Порядокъ»-ից, շատ ուրախութիւն են զգում իմ այստեղի համախոհները. արդեօք Թիֆլիսի հայ երիտասարդութիւնը (էլ չեմ ասում հայ գիտնականները) պիտի կարողանան ըստ արժանոյն և վստահ կերպով ցոյց տալ Վիրխովի պէս օտարազգի մեծ հիւրերին հայ ազգի անցեալ փառքը և այժմեան յառաջադիմութիւնը, թէ հետևելով Թիֆլիսի մի «յառաջադէմ» լրագրի երեսուն տարի կրկնած փտած խօսքերին, պիտի լինեն այնչափ «զգոյշ» և «շրջահայեաց» որ փողոց անգամ տեսնելիս հռչակաւոր հիւրերին, պիտի գլուխները թագցնեն ու մութ անկիւններ փախչեն... Արդեօք մտածեց Թիֆլիսի գերմանական դպրոցի հայ երիտասարդութիւնը առանձնակի և յատուկ կերպով ականաւոր գերմանական գիտնականին իր յարգանքը և մեծարանքը յայտնելու վրա. արդեօք պ. Յով. Ֆիւրքչեանը հանդէս հանեց իր նշանաւոր աշխատութիւնները և հայ ճարտարապետութեան հրաշալիքը. արդեօք գտնվեցան Թիֆլիսի մեր գործիչները այնչափ հիւրընկալ, որ կարողանային գոնէ մի կարճատև քաղաքավարութեամբ պատւել մեր յարգելի բազմաշխատ գիտնական պ. պ. Մկրտիչ Էմինին և Քերովբէ Պատկանեանին. Ահա այս հարցերն են, որ մեծապէս հետաքրքրում են ինձ և իմ այստեղի համախոհներիս. այսչափ հանդիսաւոր պատմական անցքեր միշտ չենք տեսնի, հարկաւոր է գտնվենք արժանի ժամանակակից լինելու պատւին...

Գրիգոր Նիկողոսեան

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

ՏՈՒՆԻՍ, 1 Հոկտեմբերի։ Սեպտեմբերի 28-ին ապստամբները, յարձակվելով Ալի-բէյի վրա, յետ մղվեցան աւար թողնելով։ Երկու կողմի կորուստներն էլ նշանաւոր են։

ԼՈՆԴՈՆ, 1 Հոկտեմբերի։ Պարնել կալանաւորված է Կէմբրիջի մէջ։

ԽԱՐԿՕՎ, 2 Հոկտեմբերի։ Բացվեցաւ Պօկրօվսկայա տօնավաճառը, որ խոստանում է աջող լինել։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 2 Հոկտեմբերի։ „Правит. Вѣстн.“ լրագիրը հաղորդում է. Թագաւոր կայսրը իր ընտանիքով տեղափոխվեցաւ Գատչինօ։ „Новое Время“ լրագիրը լսել է. իբրև էկսպերտներ գիւղացիների հողեր յետ գնելու հարցի համար հրաւիրվում են պետական խորհուրդը Շչերբատօվ, Սամարին, Նաւմօվ, Գալագան, Գօրչակօվ և Գմիտրիև։ Շուտով կը սկսվի գեներալ Մրօվինսկու դատաստանական գործը։ Պաշտպանը Սպասօվիչն է։ „С.-Петерб. Вѣдом.“ լրագիրը հաղորդում է. Հոկտեմբերի 1-ին Իզմայլի մէջ տօնվեցաւ հին աղանդաւորների եպիսկոպոսների ազատութիւնը։ Պատրաստվում է երախտագիտական ուղերձ։ „Порядокъ“ լրագիրը լսել է. կառավարչական նախագիծը թոյլ է տալիս գաղթել պետական հողերի վրա այն գիւղերի բնակիչների կէսին, որոնք հողային բաժնի ամենամեծ չափի երրորդականից աւելի չունեն։ Սիբիրեակօվի երկու նաւերը „Դիկսօն“ և „Նորդլանդ“ կորան սառուցների մէջ։ Նաւերի վրա եղած մարդիկ յամաքով վերադարձան։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 2 Հոկտեմբերի։ Պետական բանկի $5^{0}/_{0}$ տոմսակը առաջին շրջանի արժէ 96 ր. 25 կ., երկրորդ 93 ր., երրորդ 93 ր. $75^{1}/_{2}$ կ., չորրորդ 92 ր. $50^{1}/_{2}$ կ., Ներքին առաջին $5^{0}/_{0}$ փոխառութեան տոմսակը արժէ 224 ր. $50^{1}/_{2}$ կ., երկրորդ 219 ր., արևելեան առաջին փոխառութեան տոմսակը արժէ 90 ր. $75^{1}/_{2}$ կ., երկրորդ 90 ր. $75^{1}/_{2}$ կ., երրորդ 90 ր. 75 կ., ոսկի 7 ր. 64 կ.։ Ռուսաց 1 ր. Լօնդօնի վրա արժէ 26 պէնս, Ամստերդամի վրա 130,87 պէնս, ռուսաց 100 ր. Համբուրգի վրա արժէ 221 մարկ 50 պֆ., Փարիզի վրա արժէ 273 ֆրանկ 75 սանտիմ։ Բօրսայի տրամադրութիւնը հանգիստ է։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 3 Հոկտեմբերի։ „Новое Время“ լրագիրը հաղորդում է. Հոկտեմբերի 2-ի նիստին էկսպերտները կարծիք յայտնեցին. խմիչքների խանութների մէջ թէ միայն խմելու համար և թէ դուրս ծախելու համար պէտք է լինեն ուտելիքներ, թէյ, գարեջուր, իսկ բացառապէս դուրս ծախելը թոյլ տալ ուտելիքների խանութներին։ Նոյն լրագիրը լսել է, որ պատերազմական մինիստրը առաջարկեց կլինիկայի այն պրօֆէսօրներին չը թոյլ տալ բժիշկ կանանց օրդինատօրներ լինել։ Բժշկական կանանց կուրսերը անցնում են ժողովրդական լուսաւորութեան մինիստրութեան ձեռքը, զրկվելով Նիկոլաեվսկայա հիւանդանոցից։ „Порядокъ“ լրագիրը հաղորդում է, որ Ս. Պետերբուրգ հասել են բոլոր գլխաւոր նահանգապետները։ Հոկտեմբերի 6-ին կը գումարվի մասնաժողով ռուսաց երկաթուղիների վրա ուղևորութեան կանոնները քննելու համար։

Խմբագիր—Հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ